



"חוק הגנת הדם" והמערכת המשפטית: על חוקי נירנברג

ועל השפעתם

לותר גרוכמן

אידיאולוגיה ומשפט בגרמניה הנאצית, 1933-1935

בניגוד לחוקים רבים שהוצאו בגרמניה אחרי 1933, לא היו לחוק להגנת הדם הגרמני והכבוד הגרמני ("חוק הגנת הדם") מיום 15 בספטמבר 1935 שורשים בתפיסה המסורתית של החקיקה הגרמנית. מקורו של חוק זה במפלגה הנאצית ובהנהגה הפוליטית. לא היה חידוש בדרישה שהתוכנית המפלגתית תחול גם על החוק הפלילי, כדי לכפות את שמירת טוהר הגזע באמצעות החוק הפלילי. לפי תוכנית זו רק אדם בעל "דם גרמני" יוכל להיות אזרח, וכל היתר ייחשבו אורחים לפי "חוק הזרים". את הדרישה הזאת כבר העלה האידיאלוג הנאצי אלפרד רוזנברג בספרו ה"מיתוס של המאה העשרים" (*Der Mythos des 20 Jahrhunderts*). ב-13 במרס 1930 הציגה הסיעה הנאצית ברייכסטאג טיוטה ל"חוק להגנת האומה הגרמנית". לפי טיוטה זו יוטל עונש מאסר וישללו זכויות האזרח לתקופה ממושכת על "בגידה בגזע", והדבר חל על כל מי ש"על ידי התבוללות באנשים ששייכים לקהילת הדם היהודי או לגזעים הצבעוניים הביא לפגיעה גזעית ולהתדרדרות העם הגרמני, או [מי] שמאיים לעשות זאת". במקרים קשים ניתן להטיל עליו עונש מוות.

אף אם דרישה רדיקלית זו הייתה רק בגדר התרסה שנבעה מן המצב הפוליטי ברפובליקת ויימאר, ומחבר הטיוטה לא היה מחויב לשקול את תוצאותיה למלוא עומקן משום שלא היתה לו אז כל כוונה להוציאה אל הפועל, בכל זאת חבוי בתוכה גרעין של התוכנית הנצינול - סוציאליסטית, שיש להתייחס אליו ברצינות. עובדות שונות מוכיחות, שהמשפטנים הנאצים קיבלו ברצינות הרהורים אלו. ההצעות האלו פורסמו בספטמבר 1933 בתזכיר שכותרתו "החוק הפלילי הנצינול - סוציאליסטי". לצורך "ההגנה על הגזע והעם" נקבעו ארבעה תחומים, שהראשון והחשוב ביותר ביניהם הופעל אחר כך בחוק הגנת הדם של נירנברג: הבגידה בגזע. נישואין ויחסי מין מחוץ לנישואין בין בני הדם הגרמני לבין השייכים לקבוצות דם זרות נחשבו חמורים במיוחד, אם המעשה בוצע תוך רמייה או במסווה של השתייכות לגזע; וכך גם הפגיעה בכבוד הגזע, כלומר "קיום מגע גלוי (שגרת) חסר בושה עם אנשים



השייכים לגזעים הצבעוניים". נוסף על כך נקבעו שני תחומים הנוגעים לסכנה לגזע, כלומר, הפרה של "הוראות החוק שנועדו לשמירה על הטוהר והעמדה הנעלה של קבוצת הדם הגרמנית".

בישיבה של ועדת החוק הפלילי מיום 5 ביוני 1934 דחה שר המשפטים של הרייך, (Guertner) את הכוונה להכיר בהגנה על הגזע מבחינת החוק פלילי. התעוררה השאלה אם יש לאכוף מטרה זו דרך החוק הפלילי, בעזרת אמצעי ענישה, או אם אפשר להאמין שניתן למנוע את סכנת ערבוב הגזעים באמצעות שינוי נרחב ומעמיק ביותר בחינוך. אולם לדברי גורטנר, אם רוצים באמת להגן על הגזע באמצעות החוק הפלילי בלי ליצור מכשול בחיי הנישואין, יש לשנות את החוק האזרחי ולקבוע כי נישואין מעורבים הם אסורים ובלתי נאותים. אולם איסור כזה על נישואין הוא החלטה בעלת השלכות נרחבות כל כך, אמר גורטנר, שרק ההנהגה הפוליטית, ולא ועדה משפטית - מקצועית, רשאית לקבל אותה. משום כך לא ניתן היה לגבש עמדה בקשר לעבירה פלילית בסוגיה שנידונה. אולם, אם לא ניתן לאסור את הנישואין בין אנשים השייכים לגזעים שונים, לא ניתן גם למנוע את היחסים שמחוץ לנישואין. במקרה של היריון, לשני ההורים יש אינטרס משותף לדרוש הורות ארית ולהציג את הילד כארי, דבר הסותר את השאיפה האידיאלוגית - פוליטית.

שני מחברי הדוח של ועדת החוק הפלילי שעסק בשאלה הנדונה תמכו בדעתו של גורטנר. היו אלו סגן הנשיא גראו ממשרד המשפטים הפרוסי והפרופסור הברלינאי לחוק הפלילי קוהלראוש (Kohlrausch), אשר צורף לוועדה על פי בקשת גורטנר ורעיונות הרפורמה שלו נראו לנציונל - סוציאליסטים יותר מדי "ליברליים". אבל גראו טען, בניגוד לגורטנר, שחינוך והסברה בלבד לא יכולים להביא לביצוע תוכנית המפלגה בתחום זה, ויש לנקוט צעדים משפטיים, ובמיוחד הכרחי לקבוע איסור נישואין חוקי, ועל יסוד איסור זה לאסור כל סוג שהוא של יחסים מעורבים בין יהודים לבין גרמנים. אמנם ברור שהמצב הפוליטי החיצוני באותה העת לא אפשר לממש את הבקשה הקיימת בכיוון זה מבחינה חוקית, אך הועלתה הצעה הנוגעת לפגיעה בכבוד הגזע, אשר אסרה על מגע עם בני צבעים אחרים; זו כבר היתה קיימת בחוק הפלילי של פרוסיה. היא גררה מחאות של ממשלות עמים צבעוניים, אף על פי שהדברים צומצמו במפורש למגעים שבוצעו "בציבור בצורה חסרת בושה". גראו המליץ בנסיבות הקיימות שלא להכליל דבר הנוגע להגנה על הגזע בספר החוק הפלילי. קוהלראוש התייחס להמלצה זו בטעון יסודי ששלל את יכולת החוק



הפילי לשמש אמצעי למימוש מטרה זו. אין ספק שהוראה פלילית תפעל כאמצעי מניעה כללי, אולם השפעתה מוטלת בספק. את הטיפול הדרוש יש לתת לא באמצעות הפחד מעונש, אלא באמצעות "חינוך לתחושה גזענית". המתנגדים בוועדת המשפטנים לעמדות אלה אמרו, כי אפילו אם לא ניתן להבטיח לטווח הארוך, באמצעות עונשין, התנהגות מסוימת של העם, בכל זאת חייבת המדינה לפעול גם בעזרת עונשין. את המקרה החמור במיוחד שמוצג בתזכיר, של "הבגידה בגזע" בשל הסתרה, על ידי הונאה, של ההשתייכות לגזע זר או רמייה באמצעות נישואין או קיום יחסים ללא נישואין ניתן לראות, בכל מקרה, כעבירה; מה גם שחוסר המוסר שבמעשה זה, הראוי לגינוי, קיים במודעות של העם. אחרי דיון נרחב הוסיפה הוועדה הוראה זו בטיוטה.

מאחר שאחד המשפטנים רצה להחיל את הוראות חוק רמיית הגזע על היהודים (ולא בהכרח על "צבעוניים") נאלצה הוועדה לעסוק בהגדרת אלה השייכים ל"גזע זר". בעניין זה הועלתה השאלה - איזה גזעים ייחשבו "זרים"? גם במשרד הפנים של הרייך היו הדעות חלוקות ולא נתנו תשובה על מושג הגזע: העם הגרמני עצמו הורכב מחמישה גזעים עיקריים שונים. גורטנר דרש להמציא לשופטים הגדרה ברורה ומעשית וטען שהחלוקה בהתאם לנקודת מבט גזענית - ביולוגית אינה מספקת, בשל חוסר ההתאמה שלה. הוא הצביע על העובדה, שהחוק התייחס להבדלים בין גזעים, אולם לא להערכתם. לדבריו, "כאשר שומעים כל הזמן, הגזע הצפוני הוא האציל ביותר, יש לכך השפעה שלילית על העם עצמו והוא חש תחת לחץ, מאחר שהוא יודע שתשע עשירות מהעם הגרמני לא שייכות כלל לגזע אציל זה. העם הגיב על הפרזות בלתי נעימות אלו בהערה המבודחת שמספיק להסתכל פעם אחת על ראשי כל המנהיגים כדי להיווכח בכך שאין להם סימנים נורדיים". מדיונים אלו על טיוטת ספרי החוק הפלילי החדש, שמעולם לא נכנסה לתוקף, נובע שהודות להשפעה של הנציגים המתונים דחתה צמרת המשפט בשנת 1934 איסור שבצדו עונש פלילי על "נישואין מעורבים" ויחסים בין "ארים" ליהודים. אף על פי שדחייה זו הסתמכה בעיקר על שיקולים משפטיים בעלי אופי אתי, לא יכלה ההנהגה המשפטית לפעול כנגד ההנהגה הפוליטית בעזרת נימוקים אלו. היא היתה חייבת להתמקד בטעונויות, שההנהגה תקבל את נקודת המבט שלהם; ומשום כך, מתוך הבנה עם משרד החוץ, הם העלו גם אחר כך נימוקים כאלה. אבל היה ברור, שלא יהיה ניתן לבצע את תוכנית המפלגה בתחום זה ללא הוראות חד משמעיות,



ואלה יגיעו ברגע שתיווצר הזדמנות לכך. משום כך, בין היתר, בספטמבר 1935 לא היה בתוכן הדרישות לחוק הגנת הדם משום הפתעה למשרד המשפטים. כל שהיה עליו לעשות הוא רק הגשת סיוע לקביעת המועד למימושן.

כל עוד לא הורחבו "הוראות החוק הארי" לתחום הנישואין ויחסי המין, היה על בתי המשפט והרשויות לפעול לפי החוק הקיים. בצו כולל מיום 17 בינואר 1934 הודיע שר הפנים פריק (Frick) במפורש לרשויות הרייך ולמדינות, שעליהן להקפיד על מגבלות החוק שממשלת הרייך כללה ב"הוראות החוק הארי", גם אם אולי אינן מתאימות לגמרי לתפיסות נציגול - סוציאליסטיות. וכך היה על פקידי הרשויות להמשיך ולערוך "נישואין מעורבים"; גם בית המשפט העליון של הרייך התייחס להודעתו של פריק: בפסק דין של בית המשפט העליון מיום 12 ביולי 1934 נדחתה פנייתו של גבר נשוי, אשר ידע על מוצאה היהודי של אשתו כאשר נישא לה בשנת 1930, אולם רצה עתה לפרק את הנישואין, משום שלמד על המשמעות של הבדלים גזעיים רק בעקבות ההצהרה על "המהפכה הנציגול - סוציאליסטית". בית המשפט העליון של הרייך ציין שגם בעתיד לא יוטל איסור על נישואין מעורבים ושגם בעתיד לא יוסמכו בתי המשפט להעניק תוקף להשקפות העולם הנציגול - סוציאליסטיות מעבר לאותן מגבלות שהציבו הוראות החוק של המדינה הנציגול - סוציאליסטית עצמה.

באקדמיה למשפט גרמני ביקרו בחריפות את פסק הדין של בית המשפט העליון של הרייך. יושב ראש הוועדה האקדמית לחוק המשפחות הגיע בביקורתו למסקנה שלהלן: "ההכרח במניעת עירוב דמים נוסף של העם הגרמני ברור; אין טיפול משפטי נרחב בנושא. הוא יגיע, משום שהוא חייב להגיע". גם להנהגת המפלגה היה ברור שמימוש הדרישות בתוכנית המפלגה בכל הנוגע לשאלת הגזע יושג רק באמצעים משפטיים. ולכן, בחודשים הבאים הודגשה שאלה מורכבת זו בתעמולת המפלגה בכל הזדמנות שהיא. עסקו בה בעיקר יוליוס שטרייכר (Streicher) ועיתונו האנטישמי, *Der Stuermer*. הם הפיצו ידיעות על "החרפה" שהמיטו יהודים על נערות גרמניות. שטרייכר פנה אל פריק כדי לדון עמו "דיון ידידותי" על הוצאת האיסור האמור; הוא טען "שאפילו במקרה יחיד של מגע מיני בין יהודי לארית, רירת הנרתיק שלה 'מזוהמת' על ידי הזרע הזר", והאשה אינה יכולה עוד "ללדת ארים טהורי גזע". בדצמבר 1934 היה בנירנברג כנס



רופאים בנוגע לשאלות אקטואליות על היגינת גזע ותורשה ביולוגית, בנוכחות שטרייכר ואישי מפלגה מהאזור.

לתעמולה הלוהטת למען הכפפת האיסור על המתת חרפה על הגזע לחוק הפלילי, הצטרף באפריל 1935 גם כתב העת של האס.אס, *Das Schwarze Korps* שהוקם כמה שבועות לפני כן. הוא ציטט הצעה להוראת חוק פלילית שעלתה באחד הפרסומים שקבעה, כי במקרה של יחסים שהמיטו חרפה על הגזע ייגזרו על המבצע מאסר של שנה עד 15 שנים, אובדן זכויות האזרח והחרמת רכוש, כמו גם הפלה. ההוראה הדגישה את ההוראות מן התזכיר של משרד המשפטים הפרוסי משנת 1933. כתב העת דרש להוסיף הצעות אלו לחוק כדי להביא קץ לפשע ממיט החרפה של הגזע היהודי, המבוצע על נשים ונערות גרמניות: חוק כזה "יכונה פעם המעשה הגדול של הממשלה הנציונל - סוציאליסטית".

בחודשים אלו היו כמה משפטי לינץ' ביהודים, שהמאהבות שלהם היו אריות או שרצו לשאת אותן לנשים. בעקבות רציחות ברוטליות של חסרי ישע אלו, אין פלא שבתחילת קיץ 1935 סירבו כמה פקידי מוסמכים לסייע ל"נישואין מעורבים", למרות הוראתו של פריק מינואר 1934. כאשר עתרו הנוגעים בדבר לבתי המשפט של המדינה בהתאם לחוק המעמד האישי וביקשו להורות לפקידי המוסמכים לקיים את ההוראות החוק כלשונן, התערבה בכך גם המערכת המשפטית. כמה בתי משפט הסדירו את הנישואין וקבעו, כי "הפקידי המוסמכים אינם רשאים לסרב להסדרת נישואין, אם לא קיימת מניעה משפטית לנישואין". אבל היו גם בתי משפט אחרים שהצהירו שהסירוב להסדרת הנישואין מבוסס; ניתן רק לשער כמה פקידי מוסמכים ושופטים מחוזיים התנהגו כך בשל ההשקפות הנציונל - סוציאליסטיות שלהם או משום שפעילי מפלגה ואנשי אס.אס. הפעילו עליהם לחץ. שוב ושוב קיבלו פקידי מוסמכים שונים הוראה מסניפי הגסטפו המקומיים להודיע על נישואין מתוכננים, כדי שהגסטפו יוכל להפעיל את השפעתו על הצד הארי ולהבהיר לו את המצב. משטרת הביטחון העבירה אל משרד הפנים את הצעתה להוציא בעבור הפקידי המוסמכים הוראה כללית, עם דרישה שהופנתה אל משרד המשפטים של הרייך, להקל "את הקשיים הקיימים באמצעות תקנות משפטיות".

האווירה הזו יצרה מצב שהמערכת המשפטית לא יכלה להתעלם ממנו. כך הצהיר, לדוגמה, בית המשפט המחוזי בבאד שולצה, שנישואין מעין אלו "יערבבו דם ארי ויהפכו אותו בעתיד לבלתי שמיש מבחינה עממית": אף על



פי שרשמית ו"מבחינה משפטית טהורה" אין איסור על נישואין, בכל זאת הם מפירים "את החוקים החשובים של המדינה, שנוגעים לשמירת הטוהר וההקפדה על העם בעל הדם הגרמני. נישואין מסוג זה הם משום כך חסרי מוסר לחלוטין". בעקבות זאת "לא ניתן לדרוש מעובד ציבור לתת ידו להתנהגות מעין זו". בית המשפט המחוזי בווצלאר ראה את העיקרון המפלגתי הקובע כ"עיקרון משפטי מחייב": מניעת התנוונות העם הגרמני בשל עירוב גזעים" והבטחת "עלייתו הגזעית מחדש" – זו "מטרתו הנעלה שאין לשנותה" של הנציזם-סוציאליזם. לעומת זאת קבע בית המשפט המחוזי בקוניגסברג, בפסיקתו לטובת עריכת נישואין, שעקרונות יסודיים משפטיים חדשים "נעשים תקפים משפטית לא באמצעות הצגתם, אלא אך ורק כאשר הם הופכים לחוק.

פסיקות מעין אלו של בתי המשפט היו מבוססות לחלוטין על הקו שהפיצה הלשכה המשפטית של הרייך: "עקרונות המשפט של החוק בהתאם לתפיסה הנציזם - סוציאליסטית אינם מתירים לגרמנים 'נישואין עם בני גזע זר'". מטרתן של קביעות אלו הייתה לערער את הגבולות המהותיים שהוראות החוק קבעו בכל הנוגע לגישה המשפטית ולטיפול ביהודים. בשיחת מנהיגים שונים של המדינה והמשק, ב-20 באוגוסט 1935, לעג גורטנר לשיטה הזאת. השיחה עסקה בנזקים שנגרמו לכלכלה הגרמנית בשל הפעילות האנטישמית הנרחבת; הוא טען שכל נורמה וצו נשארים בהכרח חסרי ערך בעיני הציבור, אם העם מאמין שהרשויות האחראיות אינן משנות אותם משום שהן אינן יכולות לנהוג כפי שהיו רוצות בשל שיקולי מדיניות חוץ.

באמצע יולי 1935 החליט פריק, תחת הלחץ המתמיד של המפלגה, לפרסם בעתיד הקרוב איסור משפטי על "נישואין מעורבים". בתקופה זו הכין גם משרד המשפטים של הרייך טיוטת חוק מתאימה בעבור המחלקה שלו, או לפחות נטל חלק בהכנת טיוטה משותפת. בחוזר מן ה-16 ביולי 1935 שהפיץ משרד הפנים של הרייך בקרב עובדי הציבור נקבע במפורש, שממשלת הרייך מתכוונת "להסדיר בתוך זמן קצר בצורה משפטית וכללית את שאלת הנישואין שבין ארים ולא ארים". עד אז על פקידי הציבור "לדחות את כל מקרי הנישואין, אשר ברור בהם או שהוכח שהצד האחד הוא ארי מלא והשני הוא יהודי מלא, עד למועד מאוחר יותר". אם תושב זר מעורב בנישואין, יש לדווח מייד למשרד הפנים.

הסיבה לצורך להמתין לחוק היתה טמונה בקרוב לוודאי באי הסכמה בין הצדדים בקשר לתחולת החוק. משום כך תחילה צמצם פריק מהותית את



הוראתו ליהודים מלאים ולארים מלאים, כלומר – אנשים שהוריהם והורי הוריהם כולם היו יהודים או ארים. בעת עיבוד החוק התאמצה הפקידות המשרדית לשמור על צמצום זה ליהודים מלאים, ואילו נציגו של הפיהרר וגורמים אחרים ייצגו את דרישת המפלגה, שגם אלה שמוצאם יהודי, כלומר, מעורבים, ייכללו בהוראה זו, ונישואין מעורבים יבוטלו או שהשותף הארי לנישואין ישווה במעמדו ליהודים.

באמצעות לחץ הצליחה המפלגה להביא לבסוף להפעלת הוראות החוק בגין איסור על נישואין מעורבים. בכל זאת היא לא נחה עד שנאסר גם על יחסים מחוץ לנישואין בין גרמנים ולא ארים. כבר בסוף יולי 1935 דרש היידריך ממשרד המשפטים, בשמה של משטרת הביטחון, "תוך התייחסות לאי שקט (כלומר, המהומות שיזמו סניפי מפלגה מקומיים), שגרמה התנהגותן המבישה של נשים גרמניות כלפי הגזע, שלא רק איסור נישואין מעורבים ייקבע מייד בחוק, אלא שגם יחסים מחוץ לנישואין, בין ארים לבין יהודים, יהיו כפופים לחוק הפלילי".

הפער בין החוק למציאות בלט לעין בעת הגשת תביעות בשל פעולות אלימות שביצעו חברי המפלגה נגד יהודים. נציג הפיהרר התריע על מצב זה כבר באפריל 1935, באזהרה אל חברי המפלגה. בשל פעולות אלו, אמר, נוצר מצב "שהיהדות בירכה עליו ואשר בעקבותיו קמה המשטרה הפוליטית המורכבת ברובה הגדול מחברי המפלגה, מצאה את עצמה דואגת לעסקי היהדות, על אף היות היהדות האויבת הבין-לאומית שלנו". הגסטפו וההנהגה הבכירה של המפלגה ראו בהסדר חוקי את דרך המוצא היחידה מסבך זה.

התרת הסבך המשפטי: נירנברג 1935

היטלר שם באחת קץ להיסוסים הנמשכים של החוק הציבורי, אשר נגרמו בשל הוויכוחים בין המשרדים המעורבים לבין הנהגת המפלגה על דרישת חוגי המפלגה לאכיפת גירושין בכוח על נישואין מעורבים, ועיקור או אפילו עונש מוות בשל המטת חרפה על הגזע. במקור רצה היטלר לפרסם, באמצעות הרייכסטאג אשר התכנס בנירנברג ב-15 בספטמבר, רק את "חוק הדגל" שמשרד הפנים הכין. אפשר להניח שהימים הרבים שבילו מנהיגי התנועה בקרבתו נוצלו לשכנע אותו בנחיצותו של "חוק היהודים". נוסף על כך, לאחר הצלחותיו במדיניות החוץ בשנים 1933-1935, רצה היטלר לבטל את שיקולי יחסי החוץ שהיו קיימים עד אז בבסיס ההתנגדות לחוקים. על כל פנים, יום לפני ישיבת הרייכסטאג נקראו לנירנברג בפתאומיות המומחים



ממשרד הפנים, ושם חייבים היו לנסח מסמך על פי טיוטה שהיטלר אישר. פרט לאיסור על נישואין ויחסים שמחוץ לנישואין שבין יהודים לבין ארים, אמורה הייתה הטיטה לכלול גם איסור על העסקת משרתות אריות בבתים יהודיים, כדי להגן עליהן מפני סכנת יחסים המשחיתים את הגזע. היטלר דחה מסמך ראשון זה של משרד הפנים, ולצד הטיטה של "חוק אזרחות הרייך" אשר ביקשה לממש את דרישת תוכנית המפלגה לאפליה משפטית אזרחית של היהודים, הוא הורה להכין ארבע טיוטות ל"חוק הגנת הדם", שבכל אחת מהן הדגשים שונים.

כדי להגיש להיטלר את הטיטה "המתונה" שהכינו פקידי המשרד, שבין השאר נגעה רק ליהודים מלאים, ביקש מזכיר המדינה פפונדטנר (Pfundtner) את תמיכתו של שר החוץ פון ניראת (v. Neuraths) ואת תמיכתו של גורטנר. השניים שהו אותו זמן בנירנברג. בכל מקרה, שר המשפטים חייב היה להיות שותף למסמך הנוגע לחוק הפלילי, בניגוד למה שהיה בנוגע לשני חוקי נירנברג האחרים, "חוק הדגל" ו"חוק אזרחות הרייך". האם החלטתו של היטלר למען המסמך המתון יותר נבעה ממאמציהם של פון ניראת וגורטנר? דבר זה אינו ידוע. יש להניח, שהאפשרות להעניש גם באמצעות מאסר על יחסים הגורמים חרפה לגזע מחוץ לנישואין נקבעה בהשפעתו של שר המשפטים. עונש המאסר היה אמור להיות תחילה העונש הרגיל, שהטילו בתי המשפט על עבירה זו, עד שהגסטפו לחץ בשנת 1936 להחמרת דרישות החוק. ובכל זאת מחק היטלר בטיטה, במו ידיו, את ההוראה שהחוק יחול אך ורק על יהודים מלאים, ואז הורה להוסיף אותה בהודעה הרשמית שפורסמה על חוקי נירנברג. הליך זה היה עלול לעורר קשיים בבתי המשפט, מאחר שהצדדים הנוגעים לדבר הסתמכו במקרים חשובים על הודעת שירות החדשות הגרמני כפי שפורסמה, עד אשר יוגדר במדויק המונח יהודי באמצעות הצו שיצא בנובמבר 1935.

בנאום שבו ביקש מהרייכסטאג לאשר את החוק דיבר היטלר על החוק להגנת הדם כעל "ניסיון להסדרה משפטית של בעיה, אשר במקרה של כישלון חוזר ונשנה תגרום, באמצעות החוק, לפירוק סופי של המפלגה הנציונל - סוציאליסטית". אחרי שהשיג את אישור הרייכסטאג פנה אל הנציגים וביקשם לדאוג שהעם "לא יסטה מדרך החוק... שחוק זה יכובד באמצעות משמעת שלא הייתה כמוה של העם הגרמני כולו. אתם אחראים לכך ולהם!" העובדה שהיטלר פנה גם אל כנס של מנהיגי המפלגה תוך הדגשת החוק החדש וחיידש את הפקודה למפלגה לאסור כל פעולה פרטנית כנגד היהודים מראה

שהפסקת המהומות נגד אלה המטילים חרפה על הגזע היתה גם היא אחת הסיבות למימוש החפז של חוק ההגנה על הדם.

החוק להגנה על הדם הגרמני ועל הכבוד הגרמני שהיטלר, פריק, גורטנר והס חתמו עליו ביום 15 בספטמבר 1935, אסר נישואין (סעיף 1) ומגע שמחוץ לנישואין (סעיף 2) בין יהודים - בהתעלם מאזרחותם - לבין אנשים בעלי אזרחות גרמנית או דם דומה. בכל מקרה, נישואין שכבר בוצעו בוטלו, אפילו אם בוצעו בארץ זרה כדי לעקוף חוק זה; את התביעה לביטול הנישואין יכולה הייתה רק פרקליטות המדינה להגיש. לפני שהחוק נכנס לתוקף, כלומר, לפני 17 בספטמבר 1935, לא נגע האיסור לנישואין שנערכו בעבר. כמו כן, לא הותר ליהודים להעסיק במשק ביתם נשים בעלות אזרחות גרמנית או דם דומה שגילן פחות מ - 45 שנים (סעיף 3), ונאסר עליהם להניף את דגל הרייך והאומה (דגל צלב הקרס) או להציג את צבעי הרייך (שחור - לבן - אדום) (סעיף 4).

אבל לא כל המכשולים סולקו. מאחר שהיטלר מחק את המגבלה ליהודים מלאים בלבד, נותרה מגבלת החוק האישי שעליה התבססו עובדות חדשות אלו, ללא החלטה. משום כך נמשכו הוויכוחים בין משרד הפנים, אשר הוסמך תוך הסכמה עם נציג הפיהרר להוציא הוראות נחוצות לצורך השלמת חוק אזרחות הרייך, לבין גופי המפלגה. באחת הישיבות הרבות מספור השתתף גם גורטנר, מאחר שהמערכת המשפטית ביקשה שיובהר לה סוף סוף מתי עליה לנקוט פעולת עונשין על יסוד חוק הגנת הדם. בעזרת הצו הראשון לחוק אזרחות הרייך שהיטלר, פריק והס חתמו עליו ב - 14 בנובמבר, נוצרה סוף סוף פשרה, אשר הציבה את רוב היהודים למחצה בעמדה שווה ליהודים המלאים.

אדם שנחשב יהודי והפר את איסור העיסוק או את איסור הנפת הדגל נענש בעונש מאסר עד שנה או בקנס כספי. אדם שנישא נישואין אסורים נענש במאסר. העונש הפלילי הוצא לפועל לא רק בעקבות נישואין של יהודי עם אזרח בעל דם גרמני, אלא גם בעקבות נישואי יהודי עם אזרח רבע יהודי, כלומר, מעורב, אשר רק אחד מהורי הוריו היה יהודי מלא. הפקיד המוסמך העניש את שני הצדדים כמסייעים, כל עוד נהגו מתוך ידיעה, כמו גם את העדים לקידושין. על קיום יחסים שמחוץ לנישואין שבין יהודי לבין אזרח בעל דם גרמני או רבע יהודי חל על פי הברירה עונש מאסר או עבודת פרך. אולם עונש הוטל רק על הגבר, גם הגבר בעל הדם הגרמני, אשר קיים יחסים עם יהודייה.

יישום החוק וחיי הפרט

חוק זה להגנת הדם הגרמני והכבוד הגרמני מספטמבר 1935 העמיד את החוק הפלילי במדינה לשירות האידיאולוגיה הגזענית הנאצית והרס עיקרון נוסף של מדינת החוק: שוויון האזרחים בפני החוק. ההוראות של חוק אזרחות הרייך והאיסור על העסקת עובדות בית אריות והנפת הדגל נשאו במפורש את אופיו של חוק מפלה ומוציא קבוצת מיעוט מן הכלל. הדבר חל גם על שני האיסורים נגד ערבוב הגזעים, אף על פי שהמחוקק נמנע כאן רשמית מאפליה, בכך שאסר הן על האזרחים היהודים והן על האזרחים בעלי הדם הגרמני איסור שווה על נישואין ועל יחסים שמחוץ לנישואין עם בני גזעים אחרים.

האיסור על יחסים שמחוץ לנישואין הוא שגרם בעיקר לחיטוטים מכוערים בתחומי החיים האינטימיים ביותר ולהלשנות, שנבעו ברובן ממניעים שפלים כמו קנאה, קנאה מינית, נקמה אישית, תחרות עסקית ואפילו סחיטה. פרט לכך, במהלך השנים החמירו העונשים על עבירה זו וכללו מסגרות עונשין נרחבות חריגות, מיום מאסר אחד עד 15 שנות עבודת פרך. בדרך כלל פסקו בתי המשפט מאסר. אך במרס 1936 התלוננה משטרת הביטחון בפני משרד המשפטים, שעד עתה הטילו בתי המשפט עונשים, שברוב המקרים נעו בין שישה שבועות לשנה וחצי מאסר - השפעתם הייתה מוגבלת בלבד, ולא היה בהם די כדי להבטיח את שמירת טהרתו של הדם הגרמני כתנאי מוקדם להישרדות העם גרמני. היידריך דרש שפרקליטות המדינה תדרוש בעתיד עונשי עבודת פרך. אף על פי שמנהל המחלקה לניהול החוק הפלילי העיר על דרישתו זו של היידריך שהיא סותרת את החוק, ננקטו צעדים שגרמו להגדלת חלקם של עונשי עבודת הפרך בתקופה שלאחר מכן. נוסף על כך פעל הגסטאפו באמצע 1937 לתיקון פסיקות שנראו לו קלות מדי: הוא עצמו הטיל עבודת פרך על מי שהמיט חרפה על הגזע, אחרי שהלה ריצה את עונש המאסר שלו.

לצד הטלת עונשים קשים יותר על יסוד חוק הגנת הדם, החלה פעולה נרחבת ביותר לטיפול בעבירת היחסים שמחוץ לנישואין. אם צו ההפעלה הראשון לחוק זה קבע רק יחסי מין, הרי שפרשנות מחמירה יותר התייחסה גם להתנהגות הדומה למשגל, לדוגמה מעשי אוננות הדדיים, גם אם לא היתה התנהגות אחרת בעלת אופי מיני, לדוגמה נשיקות, חיבוקים, נגיעות מופקרות. נוסף על כך, על פי בקשת הפרקליט הראשי החליט בסופו של דבר



"הסנאט הגדול לענייני עונשין" של בית המשפט של הרייך בשאלה משפטית יסודית זו ביום 9 בדצמבר 1936, שגם פעולות כאלה, מעשה או הסכמה למעשה כפופים לתפיסה זו, שלפיה צד אחד מבקש לספק את תיאבוננו המיני בדרך אחרת, שאינה ביצוע משגל מושלם. לצד העיסוק של הרשויות ובתי המשפט בשאלות האינטימיות והמביכות ביותר, הרחיבה הגדרה זו בהתמדה את תחום ההתנהגות הכפוף לעונשין. אפילו אם לא הייתה בהחלטה של סנאט העונשין הגדול כוונה להתנהגות מופקרת חד צדדית, בכל זאת קבע סנאט העונשין הראשון של בית המשפט העליון של הרייך ביום 9 בפברואר 1937 שגם התנהגות זו תיחשב יחסי מין ברוח חוק הגנת הדם.

התפתחות דומה חלה בעונש שנקבע על יחסים מחוץ לנישואין שבוצעו בחוץ לארץ. חוק הגנת הדם הבהיר במפורש, בכל הנוגע לנישואין אסורים, שנישואין שבוצעו בכל זאת בטלים ומבוטלים, ומשום כך יש להעניש את השותף להם אם אלה בוצעו בחוץ לארץ על מנת לעקוף חוק זה. אך בגין יחסים שמחוץ לנישואין לא הייתה קיימת תקנה מיוחדת כזאת. בהתאם לסעיף 4 פסקה 2 לחוק הגנת הדם, ניתן היה אם כך להעניש בגרמניה על מעשה כזה שבוצע בחוץ לארץ, אך ורק אם נאסר עליו גם בהתאם לחוק המדינה שבה בוצע. כבר ב- 2 באפריל 1936 נקבע שאין להעלות על הדעת ביטול תביעה, אם השותף למעשה שהה במדינה זרה על מנת לעקוף את האיסור. מאחר שמדובר כאן בניסיון טיפוסי "לחמוק מהחוק דרך חור המחס", ו"בריאות העם דורשת עונש במקרים כאלה", השימוש בחוק המתאים על יסוד פסקאות האנלוגיה שהוצגו ביוני (סעיף 2 לחוק הגנת הדם) מוצדק. צו ברוח זו הועבר לפרקליטי המדינה. בדיון ביום 23 בפברואר 1938 סנאט העונשין הגדול של בית המשפט העליון של הרייך שם קץ לכל אי הבהירויות האלה בתחום זה. הוא החליט, אמנם בלי לעסוק בפסקאות האנלוגיה, שיהודי ייענש בכל מקרה אם פיתה את האזרח הגרמני לעבור אתו לארץ זרה למטרה זו. הסנאט טען שחוק הגנת הדם כאחד מעקרונותיה של המדינה הנצינול - סוציאליסטית נתון לסכנה הרבה ביותר, אם לא ניתן למצוא אפשרות לעונש. סנאט העונשין הרביעי של בית המשפט העליון של המדינה הרחיק לכת עוד יותר בפסיקתו מיום 14 באוקטובר 1938. הוא הצהיר שמעשה מתחיל במקום שבו פגעו בטובת החוק. נשוא ההגנה בחוק הגנת הדם הוא הגרמני הסובב בעם, המתאים לערבוב מתמיד כאורגניזם חי. מאחר שבאמצעות המעשה שממית חרפה על הגזע העם הגרמני נפגע ישירות כאורגניזם אחיד מבחינת הדם, המעשה החל לא רק במקום שבו



בוצעו היחסים, אלא גם בתחומי הרייך הגרמני, והתוצאה בת עונשין. באמצעות תקנות נרחבות מסוג זה והשימוש המחמיר בהן היה להוראות העונשין של חוק הגנת הדם חלק ניכר בבידוד החברתי של היהודים בגרמניה.

צעד שנקט היטלר הניע את משרד המשפטים של הרייך להתחיל שוב בפעילות משפטית. המטרה היתה להשלים את חוק הגנת הדם באמצעות הוראה, אשר קבעה קביעה משמעותית להימנע מהענשת אשה שנטלה חלק בהמטת החרפה על הגזע. בהזדמנות זו מן הראוי לציין שהגסטאפו לא הגביל את עצמו בשל החלטתו של היטלר כאשר רדף את היהודים. את דרישתו של היטלר, שבמקרה של מגעים הממיטים חרפה על הגזע רק הגבר ייענש, ניתן לייחס לתפיסתו שבחיי הנישואין וחיי המין הגבר הוא הפעיל בעיקרון, והוא הצד הנושא באחריות, ואילו האשה היא רק החלק הפסיבי בעניין. כפי שכבר הוזכר, לפי החוק להגנת הדם רק הגבר היה בר ענישה במקרה של מגע אסור מחוץ לנישואין, וזאת בשל שיקולי תכליתיות טהורים: יש למנוע מהגבר את האפשרות לאיים על האשה כדי להגיע אתה ליחסים אינטימיים. נוסף על כך, הוכחת האשמה היתה אפשרית ברוב המקרים רק באמצעות עדותה של האשה שהייתה שותפה לעניין. אולם היא לא יכלה לממש את זכות שתיקתה אם לא נענשה כשותפה לעבירה או כמפתה או כמסייעת, ולכן לא יחולו עליה עונשין בשל עדותה. זכות ההימנעות ממתן עדות כארוסה של הנאשם נשללה ממנה בכל מקרה, משום שאירוסין בין שני אנשים, שהנישואין ביניהם אסורים בשל הבדלי הגזע ביניהם, נחשבים בעיקרון חסרי תוקף. ובכל זאת שפטו בתי המשפט את הנשים שהיו מעורבות במעשה, כאשר אלו ניסו למנוע את העונש באמצעות עדות רמייה, והם הטילו לעתים עונש חמור עוד יותר בשל החרפה שהומטה על הגזע.

כאשר קרא היטלר בעיתון על מקרה אחד, שבו בית המשפט המחוזי קרלסרוואה דן יהודייה ביום 9 במארס 1937 לשלושה חודשי מאסר, התקשר למשרד המשפטים של הרייך ואמר שלדעתו פסק הדין של האשה אינו מוצדק משום, כפי שהוא כבר הדגיש, הטלת עונש במקרה של חרפה שהומטה על הגזע מותרת רק על הגבר. היטלר ביקש לפעול ברוח זו כדי לשנות את הפסיקה. עוד באותו יום הורה המשרד טלפונית לפרקליט המדינה הכללי בקרלסרוואה לפעול בבית המשפט העליון של הרייך באמצעות פרקליט המדינה הראשי האחראי נגד פסק הדין. המטרה היתה השגת זיכוי, משום שפסק הדין של הנתבעת הנוספת סותר את החשיבה העקרונית של חוק



ההגנה על הדם. אחרי בדיקת המסמכים שנשלחו הורה המשרד עוד לפרקליט המדינה הראשי בבית המשפט העליון של הרייך להעביר תפיסה זו לסנאט, מאחר שנקודת המוצא המפורשת בעת פרסום חוק הגנת הדם היתה שבמקרה של המטת חרפה על הגזע רק את הגבר ניתן להעניש. משרד המשפטים של הרייך היה כאן במצב קשה. מחלקת החקיקה הפלילית שלו הביעה ספק אם בקשתו של היטלר ניתנת למימוש באמצעות פרשנות לחוק התקף, והציעה לחרוג מדרך החקיקה ולהכין למשרד הפנים ולנציג הפיהרר צו הוצאה לפועל נוסף על חוק הגנת הדם.

ב- 8 ביוני 1938 פנה היידריך, אשר שמע מפרקליט המדינה של קרלסרואה על הדיונים במשרד המשפטים של הרייך, וביקש לשתף אותו בעניין, מאחר שההחלטה בשאלה זו עשויה להיות משמעותית, בשל הנסיבות, גם לגבי הצעדים שנוקטת משטרת הביטחון נגד המעורבים בהמטת חרפה על הגזע. גורטנר החליט שיש לדון בשאלה עם משרד הפנים ועם הנהגת המשטרה ושיש להצביע בפני הימלר, הרייכספיהרר א.א.ס, על הפקפוקים בקשר למעצרה של האשה הנוגעת בדבר, מעצר הסותר את החלטתו של היטלר על הימנעות מתביעה נגד האשה המעורבת. בשיחה של נציגי המוסדות האמורים, שנערכה ב- 6 ביולי, התייחסו נציגי המערכת המשפטית לבקשתו של היטלר. נציג משרד הפנים הבהיר שמשרדו לא ידע על עמדתו של היטלר בשאלה זו, ועד עתה היה ידוע לו רק שהפיהרר והקנצלר של הרייך אינו רוצה לשנות דבר בחוק הגנת הדם עד להודעה נוספת. משום כך ישמח משרד הפנים מאוד אם תתאפשר הסדרת הקשיים בלא כל דרישה של המחוקק. גם נציג הרייכספיהרר הבהיר שלא ידוע לו על הוראה של היטלר בנקודה זו. הוא מסר שבניגוד לכך, זה זמן מה משטרת הביטחון נוהגת לעצור את האשה המעורבת ביחסים הממיטים חרפה על הגזע, במעצר מגן, בדרך כלל רק אחרי הרשעה בת תוקף משפטי של הגבר בגין היחסים. צעד זה, אשר אינו מבחין כלל בין הנשים היהודיות לבין בעלות הדם הגרמני, בוצע רק כדי למנוע חזרה על המטת החרפה על הגזע. התייחסות סופית לשאלת העונש שיוטל על האשה, כמו גם הודעה בכתב על העקרונות אשר לפיהם יש לנהוג בנשים מסוג זה כאשר עוצרים אותן במעצר מגן, ניתן היה להוציא אך ורק אחרי הצגת החומר בפני הימלר.

אף כי משרד המשפטים הצביע על ההכרח בתשובה מיידית של המשטרה והזכיר לה את הדבר פעמים רבות, זו גרמה לו להמתין. בסופו של דבר התקבל באוקטובר 1938 המידע, שלפיו רצה הרייכספיהרר להמשיך בשיטה



זו ולעצור במעצר מגן רק את היהודיות המעורבות ביחסים הממיימים חרפה על הגזע. למרות העובדה שמשרד המשפטים יכול היה להסתמך במקרה זה על בקשתו של היטלר, נדרש עוד חודש עד שהחלו העניינים להתגלגל במוסדות הנוגעים לחוק הגנת הדם, משרד הפנים של הרייך ונציג הפיהרר. קרוב לוודאי שמשרד הפנים היסס לפני שאפשר שוב זעזוע משפטי בתחום זה, ועל ידי כך סיכון הסטטוס קוו שאותו השיג מול דרישות קיצוניות של המפלגה. אין ספק שכדי לא לאפשר להנהגת המפלגה למצוא עילה להציג בהזדמנות זו הצעות לשינויים מצדה, הוחלט לא להוציא צו שני להוצאה לפועל אלא רק צו השלמה לצו ההוצאה לפועל הראשון. השלמה זו, מיום 16 בפברואר 1940, הוסיפה לצו ההוצאה לפועל הראשון פסקה אחת. הוצאה בה במפורש שבמקרה של פשע בהמתת חרפה על הגזע הגבר הוא האחראי, ולכן האשה המעורבת במעשה לא תיענש בשל ההשתתפות. באוסטריה, שם היה נהוג חוק פלילי מעט שונה - גם לא בשל העלמה או מתן עדות שקר בשבועה בפני בית המשפט או בפני רשות מוסמכת. בצורה זו ניתנה הגנה לאשה המעורבת מפני עונש שפסק בית המשפט, אולם לא מפני מעצר מגן וחקירה. הטענה המאוחרת של היטלר, שהוא מנע כפייה על אשה למסור עדות על דברים אינטימיים, נגעה לחקירה על פרטי הסוג והנסיבות של היחסים שאותם רצה להפסיק ולא לקביעת אופי היחסים עצמם. אבל לנוכח השיטה שנקט הגסטאפו, שהעדיף מעצר מגן לנשים מעורבות, צו ההשלמה מפברואר 1940 - הצו האחרון שהיתה בו השלמה מעשית - משפטית, שמשמעותו הוראות הוצאה לפועל לחוק הגנת הדם - נותר ניצחון משרד המשפטים ניצחון פירוס בלבד. כאשר ביולי 1943 עבר הטיפול בכל ההתנהגויות בנות הענישה של היהודים לאחריות המשטרה, נשללה מהמערכת המשפטית התביעה על עבירות בגין החוק להגנה על הדם הגרמני ועל הכבוד הגרמני, כל עוד זו נגעה ליהודים.

המאמר התפרסם במקור:

Lothar Gruchmann, "Blutschutzgesetz' und Justiz. Zu Entstehung und Auswirkung des Nürnberger Gesetzes vom 15. September 1935", *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte* 3 (1983), pp. 418-443.

מקור: בשביל הזיכרון, 40, 2001, עמ" 4-12.

